

İSMET İNÖNÜ İLE BİR KONUŞMA

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

Aşağıdaki konuşma 9 Mayıs 1973 günü saat 18.00-20.00 arasında Pembe Köşk'te İsmet İnönü ile yapılmış olup, görüşmede Prof. Dr. Afet İnan da hazır bulunmuştu. İsmet İnönü'nün, Atatürk, Millî Mücadele ve yakın tarihimizle ilgili soruları cevapladığı bu önemli konuşma, ses makinasıyla da tespit edilmişti. Ses bantından, bu konuşmayı ilk defa yazı halinde yayımlıyoruz.

Utkan Kocatürk — Paşam, birinci gelişiniz bu şekilde halledilmiş oluyor. Ocak ayında gelmiş oluyorsunuz, Şubatın son yarısında İstanbul'a dönmüş oluyorsunuz¹.

İsmet İnönü — Bir buçuk aya yakın.

Utkan Kocatürk — Bir buçuk aya yakın bir zaman Ankara'da kalmış oluyorsunuz.. Paşam, bu İstanbul'a dönüşünüz sebebi?

İsmet İnönü — İstanbul'a dönüşüm sebebi..

Utkan Kocatürk — Çünkü bir daha geliyorsunuz, Nisan ayında bir daha Ankara'ya geliyorsunuz. Temelli geliş... Şimdi, bu dönüşünüzün sebebi nedir? Yani niçin İstanbul'a döndünüz?

İsmet İnönü — Şimdi, Atatürk yazmıştır bunu².

¹ Bu konuşma yapıldığı zaman, İsmet İnönü'nün Millî Mücadele'de Ankara'ya ilk geliş tarihini Ocak 1920'nin ilk haftası, İstanbul'a dönüş tarihini ise Şubat 1920'nin ikinci yarısı, hatta sonları olarak düşünmüştük. İsmet İnönü de bu hususa kesinlik kazandıracak bir belge veya kaydı kendisinde bulunmadığını, sunduğumuz bilgilerin ışığında Ankara'da kalış süresinin bir buçuk aya yakın olduğunu söylemişti. Daha sonraki araştırmalarımızda İsmet İnönü'nün Ankara'ya ilk geliş tarihinin 20 Ocak 1920, Ankara'dan ayrılış tarihinin ise 10 Şubat 1920 olduğunu belgesel olarak belirlemiş bulunuyoruz. Bu tesbite göre İsmet İnönü Ankara'ya ilk gelişinde 20 Ocak 1920-10 Şubat 1920 arası kapsamak üzere 20 gün kalmıştır. Bk. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 129, 134, T.T.K. yayını, 1983.

² Atatürk bu hususta Nutuk'ta şunları söylemektedir: "3 Mart 1920 tarihli, münderecatı fevkalâde calib-i dikkat bir şifre aldım. Bu şifre, İstanbul'dan, İsmet Paşa'dan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankara'ya muvasalattan sonra, Ankara'ya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşadan sonra, Harbiye Nezareti makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Müşarünileyhin suret-i mahsusada talebi üzerine ve bilhassa mühim bir maksatla, kendisini mevzubahis tarihten birkaç gün evvel İstanbul'a göndermiştim.

Mühim olarak mütalaa ettiğimiz, şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı mâkul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Bahusus, Fevzi Paşa Hazretleri, bu lüzum ve zorunluluğu takdir etmekte idi.

- Utkan Kocatürk — Nutuk'ta var.
- İsmet İnönü — Nutuk'ta var, İstanbul'da çalışsın diye gönderdim, diyor. Fevzi Paşa çağırıyor beni... O da..
- Utkan Kocatürk — Harbiye Nazırı olmuştu³.
- İsmet İnönü — Harbiye Nazırı idi. Harbiye Nazırı olarak çağırıyor beni. Görüştük Atatürk'le, Atatürk gitmemi münasip gördü.
- Utkan Kocatürk — Onun üzerine İstanbul'a döndünüz?
- İsmet İnönü — İstanbul'a döndüm. Ve Atatürk'le temasta olarak kaldım.
- Utkan Kocatürk — Çünkü İstanbul'dan da Atatürk'e mektubunuz var efendim. Dönüyorsunuz, 3 Mart 1920 tarihinde Atatürk'e bir mektup gönderiyorsunuz.
- İsmet İnönü — Kaç tarihinde?
- Utkan Kocatürk — 3 Mart 1920. Nutuk'ta da var. Şubatta İstanbul'a dönüyorsunuz, 3 Mart'ta Atatürk'e...
- İsmet İnönü — Ne diyorum mektupta?
- Utkan Kocatürk — İstanbul durumunu anlatıyorsunuz.. Kuva-yi Milliye aleyhindeki faaliyetlerden bahsediyorsunuz. Atatürk, Nutuk'ta "Çok dikkati çekici bir mektubunu aldım" şeklinde yazıyor. Ondan sonra efendim, ikinci gelişiniz var. Bu Nisan 1920'e rastlıyor. Şimdi, ben bir şey soracağım. İkinci gelişinizde, Celâlettin Arif var, Meclis Reisi, beraber mi geldiniz Ankara'ya? Yani beraber aynı günde mi geldiniz? Yoksa Celâlettin Arif başka günde, siz başka günde mi geldiniz?⁴.
- İsmet İnönü — Şimdi, Ankara'ya ikinci gelişim, Atatürk'ün beni daveti üzerine oldu. Saffet Arıkan bana tebliğ etti. O tebliğ eder etmez, o gün çıktım... Üsküdar'da askerî bir teşkilât vardı. Orada yattım o gece.. Ertesi sabah asker elbisesi ile karadan yola çıktım.
- Utkan Kocatürk — Saffet Bey yanınızda...
- İsmet İnönü — Saffet Bey'le beraber.. Üsküdar'da bir askerî merkezdi orası...

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hattâ Erkân-ı Harbiye Riyasetine resmen getirilerek temin-i mesaisi, çok nafi olacak idi. Bu maksatla, İstanbul'a gitmesine lüzum görmüştüm (Nutuk, cilt: I, s. 393).

³ Fevzi Çakmak 3 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nazırlığına getirilmiştir.

⁴ Tüm kronolojik kaynaklar -bu konuşma yapıldığı ana kadar- Celâlettin Arif ve İsmet İnönü'nün Ankara'ya geliş tarihlerini aynı günlerde göstermekte idiler. Soru, bu konuya açıklık getirmek amacıyla sorulmuştur.

- Afet İnan —Yalnız, Saffet Bey sizin Erkân-ı Harbiniz mi idi o zaman? Saffet Bey'in vazifesi ne idi?
- İsmet İnönü —Saffet Bey'e haber vermişlerdi.
- Afet İnan —Ama vazifeli değil mi idi hiçbir suretle?
- İsmet İnönü —Saffet Bey bir yerde çalışıyordu. Saffet Bey'e Atatürk tebliğ etti emri, Saffet geldi bana söyledi. Beraber kalktık, Üsküdar'a geldik... Orada... bir askerî karargâh vardı. O karargâh'ta kaldım. O karargâh'ta sivil elbisemi değiştirdim, bir asker elbisesi giydim, beraber Saffet'le yola çıktık biz, asker arkadaşların refakatinde...
- Afet İnan —Celâlettin Arif?
- İsmet İnönü —Celâlettin Arif Bey başkanlığında İstanbul'dan giden bir heyete yolda rastgeldik biz. İzmit civarında, Sakarya'dan geçerken rastgeldik, yolda katıldık... Yolda buluştuk...
- Utkan Kocatürk —Ankara'ya aynı günde mi geldiniz?
- İsmet İnönü —Ondan sonra beraber geldik.
- Utkan Kocatürk —Aynı günde geldiniz... Şimdi Paşam, burada bir tarih hatası var kaynaklarda. Sizin Ankara'ya ikinci gelişinizi bütün kaynaklar, ansiklopediler de dahil olmak üzere, Türk Ansiklopedisi, İslâm Ansiklopedisi 9 Nisan 1920 olarak gösteriyorlar⁵. Bu tarih nerden kaynaklanmış belli değil! Halbuki bizim bulduğumuz vesikalar, sizin Celâlettin Arif'le beraber 3 Nisan 1920'de.....
- İsmet İnönü —Celâlettin Arif ne vakit gelmiş?
- Utkan Kocatürk —Celâlettin Arif 3 Nisan 1920'de gelmiş. Çünkü Celâlettin Arif Ankara'ya gelince Kâzım Karabekir'e telgraf çekmiş. Telgrafın tarihi: 3 Nisan 1920.. Kâzım Karabekir'e diyor ki: "Bugün Ankara'ya geldim. Erzurum'daki ahaliye bildirin". Şimdi elimizde böyle

⁵ İsmet İnönü'nün ikinci defa Ankara'ya gelişini 9 Nisan 1920 göstermekle yanlışya düşen kaynaklar: Türk Ansiklopedisi, İnönü maddesi, s. 156; İslâm Ansiklopedisi, Atatürk Maddesi, s. 744; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, s. 97; Ankara'nın İlk Günleri, Yunus Nadi, s. 103, İsmet İnönü, Faik Reşit Unat, s. 15; Tek Adam, Şevket Süreyya Aydemir, cilt: II, s. 232; İkinci Adam, Şevket Süreyya Aydemir, cilt: I, s. 138.

bir vesika var⁶. Bir de Heyet-i Temsiliye, Celâlettin Arif ve sizin gelişinizi Kâzım Karabekir'e yine telgrafla bildirmiş, o telgrafın tarihi de 4 Nisan 1920. Orda diyor ki efendim, 4/5 Nisan 1920 tarihli telgraf: "...Dün Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif Bey'le beraber Miralay İsmet Bey ve bazı güzide erkân-ı harp zabıtları de gelmiş, parlak merasim yapılmıştır⁷. Bu iki telgrafa göre sizin...

- İsmet İnönü — Celâlettin Arif Bey beraberinde..
 Utkan Kocatürk — Beraberinde 3 Nisan 1920'de Ankara'da olduğunuz anlaşılıyor.
 İsmet İnönü — Tamam. O'nunla beraber geldik buraya.
 Utkan Kocatürk — Sayın Paşam, biz sizin Ankara'ya geliş tarihinizi 3 Nisan 1920 olarak tesbit etmekle, bugüne kadar yazılmış bütün kaynaklardaki 9 Nisan 1920 tarihini suya düşürmüş oluyoruz. Yanlıştır bu tarih...
 İsmet İnönü — Dün geldiler diyen, kim?
 Utkan Kocatürk — Dün geldiler diyen, Heyet-i Temsiliye'nin telgrafı.
 İsmet İnönü — Yâni Atatürk'ün telgrafı.
 Utkan Kocatürk — Atatürk'ün telgrafı. Öbürü de Celâlettin Arif'in. "Ben bugün geldim" diyor.
 İsmet İnönü — O da 3 Nisan 1920...
 Utkan Kocatürk — Evet, o da 3 Nisan 1920.
 Afet İnan — Yalnız Paşam, hangi yoldan geldiniz?... Bolu üzerinden mi geldiniz?... Neyle geldiniz?..
 İsmet İnönü — Bolu'dan geldik.
 Utkan Kocatürk — Paşam, sizi Atatürk karşılamış. Kitapların yazdığı, o gün sizi Atatürk karşılamış. Bu karşılanış sahnesine dair

⁶ 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine.

İstanbul'a ve şahsıma karşı vukubulan taarruzlardan tahlis-i nefis ile hukuk-u milletin müdafaası zımında bugün Ankara'ya muvasalat eylediğimi lütfen Erzurum ahali-i muhteremesine bildirmenizi istirham eylerim. 3.4.1920.

(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 562)

Meclis-i Mebusan Reisi
 Celâlettin Arif

⁷ 4/5 Nisan 1920 tarihli, Heyet-i Temsiliye'den Kâzım Karabekir'e gelen telgrafın özeti: "Geyve'den itibaren İstanbul'dan kaçabilenler trenle geliyorlar. Oniki mebusla beş güzide ümera-yı askeriye ve Halide Edip Hanım 2 Nisan'da Ankara'ya gelmişler, merasimle karşılanmışlardır. Dün Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif Beyle beraber Miralay İsmet Bey ve bazı güzide erkân-ı harp zabıtları de gelmiş, parlak merasim yapılmıştır (Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 566).

- birkaç şey söyler misiniz? Otomobille mi geldiniz Ankara'ya, nasıl oldu?..
- İsmet İnönü — Hayır, yolda at bulduk, atla geldik. Bolu'dan itibaren, daha Bolu'ya gelmeden bize at buldular, at ile geliyorduk...
- Utkan Kocatürk — Yani siz de atın üstündesiniz, Celâlettin Arif de atın üstünde, arkadaşlar da atın üstünde...
- İsmet İnönü — Hep atın üstündeyiz.. At ile geldik Ankara'ya biz... Geldik, asker elbisesi ile idik. Onları karşılamağa çıkmışlar... Atatürk beni arıyor... “..İsmet nerde?” diyor...
- Utkan Kocatürk — Geleceğinizden haberi var mı idi o ekip içinde?
- İsmet İnönü — Tabii biliyor, ordan çıktığımızı biliyor; ama onunla birleştiğimizi, yolda karşılaştığımızı... ondan haberi yok... Duymuş olacak “..İsmet nerde?” diyor.. O kalabalık arasında buldu, gördü beni..
- Afet İnan — Yalnız, yeri neresi Paşam, yeri neresi?
- İsmet İnönü — Ankara'da zannediyorum, Ankara'da buluştuk. Ondan sonra beraber Karargâhına gittik onun, Ziraat Mektebine⁸..
- Afet İnan — O da mı at ile idi?
- Utkan Kocatürk — Ne ile gittiniz efendim? Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın otomobili vardı değil mi?
- İsmet İnönü — Zannediyorum onun otomobili vardı, onunla geldik. Otomobili yahut arabası..
- Afet İnan — Araba da olabilir...
- İsmet İnönü — Şimdi, Ankara'da otomobil hikâyesi şudur: Bir çürük, eski otomobil varmış Ankara'da onu bulmuşlar, Atatürk'e vermişlerdi. Heyet-i Temsiliye'de iken Atatürk... Bir otomobil vardı, o da Atatürk'ün bindiği vakti geçmiş bir araba...
- Utkan Kocatürk — Başka yok mu idi Ankarada araba?
- Afet İnan — Sivas'tan geldiği araba?.. Sivastan gelirken bindiği araba?.. Sivas'tan gelirken bindiği bir araba var...
- İsmet İnönü — Otomobil? Onu bilmiyorum ben.

⁸ Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişini takiben -Heyet-i Temsiliye üyeleri ve maiyetiyle beraber- Ziraat Mektebi olarak yaptırılan binaya yerleşmişti ve burayı karargâh olarak kullanıyordu. Bu bina bugün Meteoroloji Genel Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

- Afet İnan — Ama işte buraya geldiği zaman...
- İsmet İnönü — Benim bildiğim bir otomobili var... İzzet Paşa Heyeti geldi sonra ⁹. Onlar güzel bir otomobil ile gelmişlerdi Ankara'ya. O otomobili Atatürk, Garp Cephesi Kumandanı idim, bana verdi. Biz, kendisine tahsisini istedik. Kendi arabası fena idi, onda bulunsun istiyorduk. O, daha ziyade bana lâzımdır diye, Garp Cephesi Kumandanına verdi.
- Afet İnan — Çok enteresan..
- İsmet İnönü — Ve uzun müddet, muharebenin nihayetine kadar, ben aldım o otomobili, o otomobil'de bitirdim.
- Utkan Kocatürk — Şimdi Paşam, Mondros Mütarekesini takiben İstanbul'da idiniz.
- İsmet İnönü — Evet..
- Utkan Kocatürk — Atatürk de Adana'dan döndü, İstanbul'a geldi. 13 Kasım 1918'dir gelişi. Şimdi, İstanbul'da bir takım temaslar yaparken, kendi hatıralarında da, Süleymaniye'de sizin evinize geldiğini ve sizinle görüştüğünü söylüyor. Memleket durumunu beraber gözden geçirdiğinizi söylüyor ¹⁰. Şimdi, benim aklıma şöyle bir

⁹ Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın da dahil olduğu İstanbul Heyeti, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere 3 Aralık 1920 günü İstanbul'dan hareketle 4 Aralık 1920'de Bilecik'e gelmişti. Mustafa Kemal Paşa da 3 Aralık 1920'de Ankara'dan hareketle 5 Aralık 1920 tarihinde Bilecik'e gelmiş ve aynı gün İzzet Paşa Heyetiyle birkaç saat süren bir görüşme yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa görüşmeden sonra Heyet'in İstanbul'a dönüşüne müsaade edilmeyeceğini, beraber Ankara'ya gidileceğini bildirmiştir. Bu suretle İzzet Paşa başkanlığındaki İstanbul Heyeti 6 Aralık 1920 günü Ankara'ya getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın amacı Ahmet İzzet ve Salih Paşalara Ankara'daki gerçek durumu göstererek onlardan milli hükümet hizmetinde istifade etmek idi. Heyet Ankara'da iki ay kadar kalmışsa da kendilerinde böyle bir eğilim görülmediğinden istekleri üzerine İstanbul'a dönmelerine izin verildi. Bu izin sonucu İzzet Paşa başkanlığındaki heyet 19 Mart 1921 günü Ankara'dan İstanbul'a dönmüştür.

¹⁰ Atatürk, hatıralarında bu hususta şunları söylemektedir: Şimdi size mahrem bir buluşmadan bahsedeyim. Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev... Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi evin içinde gören hizmetçi kız:

— Ne istiyorsunuz, Beyefendi hazır değil!" diyordu.

Kızcağıza: "Hele bizi misafir odasına al, bir taraftan Beyefendi de hazır olur!" dedim. Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeğe lüzum kalmadan ev sahibi Beyefendi güler yüzü ile içeri girdi:

— Ne haber.. Ne haber.. Bu ne baskın?

Kimdi, tahmin ediyor musunuz: İsmet Bey!

— Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söylüyeyim, dedim. Ve her şeyi anlattım:

— Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanına geleceksin!

şey geliyor: O günlerde bir vazife veriliyor Atatürk'e...
3. Ordu Müfettişliği ile Anadolu'ya geçecek, Karargâhı kuruluyor. Siz de Atatürk'le temas halindesiniz, evinize geliyor... Atatürk'ün bu Karargâhına sizin de iştirakiniz, Atatürk'le beraber, görüşüldü mü aranızda? Konuşuldu mu? Yahut size, hususî bir vazife ile "Şimdilik burda kal!" şeklinde... Yani merakımız bu....

İsmet İnönü —Atatürk'le, benim beraber gelmemi konuştuk. Beraber, konuştuk.. "Burda kal!" dedi, "Lâzım olduğu zaman çağırırım!" tarzında. Nutkunda da böyle yazıyor. O tarza kaldım ben İstanbul'da.

Afet İnan —Paşam, bu vesile ile ben bir şey sorayım. Hani şu, şimdi ortaya çıkarıyorlar, yok Padişah atlarını satmış da.. para vermiş de.. git böyle birşey yap demiş diye... yazılar var. Atatürk'e güya öyle söylemiş diye.. Şimdi ben Harp Tarihi'nde bir takım vesikalar, -neşir de ettiler bazıları- buldum... Karargâhını -14 kişi midir?- tesbit ettikten sonra, filan filan gelecek beraber diye, bir yazı yazıyor, o talimatnameyi aldıktan sonra.. Ki üzerinde tashihler var yeşil kalemle... Onu derdi ki işte, ben kendim yazdırdım, derdi. Hatıratında da öyle ya.. Diyor ki: "Gideceğim, fakat seferî addedeceksiniz benim Karargâhımı. Seferî ve üç aylık da maaşlarımı verdikten sonra hemen hareket edeceğim!" diyor...

İsmet İnönü —Evet..

Afet İnan —Şimdi, buna karşı cevap yok... fakat hareket ediyor... Ben, son zamanlarda Harp Tarihi'nde aynı kâğıdın arkasında bir vesika buldum. Ki verilmiş bu kendisine Hükûmet tarafından...

İsmet İnönü —Verilmiş, diyor...

Afet İnan —E.. verilmiş ki hareket etmiş... Seferî addedilmesini istiyor. Seferî olunca, daha fazla maaş alırlarmış...

İsmet İnönü —Belki, evet... öyle....

Afet İnan —Ve üç aylık istiyor... Üç aylık verirseniz hareket ederim, diyor... Şimdi onun için, yani Padişahın böyle hususî para vermesi falan mevzubahis değil!

Veda etmek üzere ayağa kalktım, ellerimi tuttu:

—Biraz daha konuşsaydık, dedi.

İstanbul'da kaldığım kadar benimle mümkün olduğu kadar az alâkalı görünmesini de rica ettim. (Atatürk'ün Hâtıraları (1914-1919), Falih Rıfkı Atay, 1965, s. 113).

- İsmet İnönü —Hayır! Hiç mevzubahis değil... Şimdi Atatürk İstanbul'a geldiği zaman, görüştüğümüz zaman İstanbul'da... İstanbul idaresinin, Padişah idaresinin, - çok temas etmişti- hiçbir ümit olmadığı kanaatinde idi. Yani hiçbir insan yok bunların içinde kanaatinde idi. Bakalım ne yapacağız?.. Böyle çıktı yola...
- Utkan Kocatürk —Şimdi Paşam, Atatürk'ün İstanbul'dan bir vazife ile çıktığı mâlûm. 9. yahut 3. Ordu Müfettişliği vazifesiyle çıkıyor. Şimdi, bir kısmına göre, yani bir kısım tahlillere göre, Hükûmet tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmak üzere gönderildi Atatürk. Diğer bir görüşe göre Samsun'a, yani Anadolu'ya çıkmak istiyordu, bizzat bu vazifeyi kendisine, arkadaşları vasıtasıyla, kendisi yarattı. Yani Anadolu'ya çıkmak için... Cevat Paşa var, Cevat Çobanlı.. vs. yakın arkadaşları ile temas ederek, böyle bir vazifeyi kendisine verdirtti ve Anadolu'ya çıkmak için böyle bir yolu seçti. Böyle de bir düşünce olabilir... Şimdi siz, bu görüşlerden hangisine katılabilirsiniz? Yani Atatürk'ün Anadolu'ya gidişi, bizzat İstanbul'dan uzaklaştırılmak gayesiyle mi vuku bulmuştur?..
- İsmet İnönü —Hem İstanbul'dan uzaklaştırılmak gayesi var, hem de Doğu asayışı gittikçe karışır bir hale geliyor, zahiren onlara hâkim olacak bir Ordu Kumandanı gönderiyorlar...
- Utkan Kocatürk —Ve bu Ordu Kumandanı gönderirlerken, Atatürk'e inanmış durumdalar mı? Yani Atatürk'ün yapacağı icraatın İstanbul Hükûmeti adına olacağına inanmış durumdalar mı?
- İsmet İnönü —Atatürk'ün yapacağı işlerden İstanbul Hükûmetinin haberi yok! Ama Atatürk'ten istifade etmek fikrinde İstanbul Hükûmeti âzası arasında ihtilâf olabilir... Bir kısmı, yani vazife verirse, gönderirsek, orada çalışır, biz de ondan kurtulmuş oluruz...
- Utkan Kocatürk —Bir kısmı bu düşüncede olabilir...
- İsmet İnönü —Böyle düşünmüş olabilir... Galip ihtimal budur. Çünkü Atatürk İstanbul'da iken, İstanbul Hükûmeti için hakikaten bir baş derdi halinde idi. Herkesle görüşüyor, herşeye karışıyor, memleketin tehlikeye gittiğini

söylüyor, ne tedbir düşünüyorlar, ne yapacaklar, bunların hepsi ile hergün uğraşiyor.

Utkan Kocatürk — Yani uzaklaşsın diye İstanbul'dan, bir vazife mi buldular?

İsmet İnönü — Bu tarzda iken, Doğu Anadolu'da, asayiş de bahis konusu... Hem orduya hâkimiyet, hem asayiş, bu da bahis konusu. O zaman, bunun arıyorlar ağzını vazife kabul eder mi, diye... Kabul ediyor. Bunu uzaklaştırmak istiyorlar İstanbul'dan. Benim intibam bu.

Utkan Kocatürk — Şimdi Paşam, bir de şöyle bir hadise var. Daha Mondros Mütarekesi imzalanmadan evvel İzzet Paşa Kabinesi kurulurken Atatürk, Ahmet İzzet Paşa'ya telgraf çekiyor¹¹. Gerekirse diyor, Kabine'de bana da vazife verin. Kendisi bir vekâlet istiyor, nazırlık istiyor.

İsmet İnönü — Millî Müdafaa Vekilliğini istiyordu. Harbiye Nazırlığı'nı kendisine vereceklerini ümit ediyordu.

Utkan Kocatürk — Ne gibi düşüncelerle böyle bir vazifeyi istemiş olabilir Atatürk?

İsmet İnönü — Mütareke'nin neticelerini, uğrayacağı müşkülâtı sezmiş olmakla yalnız! Harbiye Nazırı olursa, memleketin müdafaası işi için, orada mümkün olan hazırlığı yapar. Yani iş nihayet, memleket müdafaasına münce olabilir sezisi Atatürk'te en evvel doğmuştu. Böyle kabul etmek lâzım.

Utkan Kocatürk — Şimdi Paşam, bir sual daha sorayım. Millî Mücadele başladıktan sonra İstanbul Hükûmeti evvelâ Atatürk'ü idama mahkûm ediyor, Divan-ı Harp kararı var hakkında¹². Arkadan Fevzi Paşa'yı, Çakmak'ı idama mahkûm ediyor¹³ ve nihayet 1920 Haziran ayında

¹¹ Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin'e iletmek üzere -mahrem kaydıyla- başyaver Naci (Eldeniz) Bey'e bir mektup yazmış ve bu mektup başyaver tarafından Vahdettin'e verilmiştir (Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri, 1963, s. 164) Mustafa Kemal Paşa aynı anlamda bir telgrafı da doğrudan doğruya Ahmet İzzet Paşa'ya çekmiştir (Ahmet Bedevî Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, 1956, s. 607).

¹² Mustafa Kemal Paşa, 11 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilmiş, bu karar 24 Mayıs 1920 tarihinde Vahdettin tarafından onaylanmıştır (Beraberinde Divan-ı Harb kararıyla idama mahkûm edilenler: Ali Fuat Paşa, Kara Vasıf, Ahmet (Alfred) Rüstem, Adnan (Adıvar), Halide Edip (Adıvar) v.s.)

¹³ Fevzi Çakmak, 24 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilmiş, bu karar 27 Mayıs 1920 tarihinde Vahdettin tarafından onaylanmıştır.

İSMET İNÖNÜ (1884 - 1973)

-Bu fotoğraf ilk defa yayımlanmaktadır-

uzak zannediliyor... Şimdi beriki vazifeden düşmüş, Karabekir de onu tebliğ etmeğe geliyor gibi bir vaziyet, tahmin var.. Geliyor Karabekir, selâm veriyor, “Ben ve ordum emrinizdeyiz!” diyor. “Ben ve kıtaatım sizin emrinizdeyiz, ne emrederseniz onu yapacağız!” diyor, istifa etmiş Atatürk’e... Oturuyorlar, canciğer konuşuyorlar. Nasıl olacak?.. Memleket tehlikeye gidiyor, her taraftan tehlike var, çok çalışmak, uğraşmak lâzım. Karabekir’in vazifesi var, orada duruyor, bırakmamak lâzım onu.. Atatürk, ondan sonra, uğraşacağım ben, diyor. Ve yardımcı oluyorlar bütün işlerinde... Kongreler yaparken, dolaşırken, gerek şahsî emniyeti, gerek fikirlerinin yürümesi.. bunlar için Karabekir, sonra Fuat Paşa, bunlar yardımcı oluyorlar.

- Afet İnan —Ama, işte sorduğumuz Paşam... İstanbul Hükûmeti sizlere karşı bu kadar çetin davranıyor da ona karşı niye yapmıyor?..
- İsmet İnönü —Bu kadar teferruatını bilen yok.. Biz üçümüz, Atatürk’ün doğrudan doğruya karargâhını teşkil ediyoruz. Bizi başka türlü tasavvur etmeye imkân yok..
- Utkan Kocatürk —Sizin durumunuz açık, cephe almışınız. Zaten İstanbul’dan kaçarak gelmişiniz...
- İsmet İnönü —Gelmişizdir, benim için bir şey yok.. Fevzi Paşa’nın vaziyeti, Harbiye Nazırı idi, ordan çekilmiş.. geldi. Ama Fevzi Paşa da ayrıldıktan sonra, İstanbul’dan ayrıldıktan sonra, son derece dikkatli idi. Eskiden Hükûmette bulunmuş Harbiye Nazırı olarak.. ondan sonra davet edilmiş, mehil istemiş, tetkik ediyorum demiş, karar verdikten sonra çıktı geldi, Fevzi Paşa..¹⁵ İşte İstanbul Hükûmetinin takdiri.. Söylüyorsunuz da meselâ diğer daha bazı insanlar var idama mahkûm olmuş...
- Utkan Kocatürk —Ali Fuat Paşa var.. Geniş bir liste var idama mahkûm olanlar hakkında. Ali Fuat Paşa var..
- İsmet İnönü —Ali Fuat Paşa var mı?

¹⁵ Fevzi Çakmak, 19 Nisan 1920 gecesi İstanbul’dan ayrılmış ve 27 Nisan 1920 günü Ankara’ya gelerek Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanmıştır.

- Utkan Kocatürk — Var tabii, babası var Ali Fuat Paşa'nın, Mustafa Fazıl Paşa... Bunlar hep idama mahkûm edilenler arasında..
- Afet İnan — 11 Mayıs 1920 kararı.
- İsmet İnönü — Benimle beraber?
- Afet İnan — Siz Haziranda!
- Utkan Kocatürk — Birkaç liste var efendim, yani bir Atatürk'le beraber olanların listesi var.. Sonra da Fevzi Paşa ile beraber olanların.. Yani bir iki ay ara ile böyle bir kaç liste, idama mahkûm olanların listeleri neşredilmiş..
- İsmet İnönü — Hepsi bir listede değil demek? Evvelâ yalnız Atatürk'ün..
- Utkan Kocatürk — Evvelâ yalnız Atatürk.. Ondan sonra Fevzi Paşa, o duyuluyor.. Üçüncü olarak da Haziran ayında sizin idam kararınız var..
- İsmet İnönü — Sonra diğerleri?
- Utkan Kocatürk — Sonra da peyderpey... Yani meşhurlar artık bitiyor.. Diğerleri başlıyor.. Böyle bir durum var..
- Afet İnan — Ama işte Karabekir'in idam kararı yok?
- İsmet İnönü — Ne öğrenmek istiyordun şimdi? Karabekir'e vesaireye niçin yok?
- Utkan Kocatürk — Hah.. bunu merak ediyoruz yani?..
- Afet İnan — Ne geri çağırılıyor..
- İsmet İnönü — Bunun sebebi eskiden Atatürk'ten uzak olduğu zannolunan o zannın devam etmesine verilebilir... Şeydir adam, ne yapsın demişlerdir orda falan.. Kim bilir nedir?..
- Utkan Kocatürk — Meselâ şimdi, Kâzım Karabekir'e güveniyorlar... Atatürk istifa ettikten sonra Ordu Müfettişliğinden, Ordu Müfettiş Vekilliği Kâzım Karabekir'e veriliyor¹⁶.
- İsmet İnönü — Tamam.
- Utkan Kocatürk — Yani Atatürk'ten boşalan yeri, İstanbul Hükûmeti, onu tayin suretiyle dolduruyor. Demek ki, sizin dediğiniz böyle bir zan, bu tutumda rol oynamış olabilir..
- İsmet İnönü — Vekilliği İstanbul Hükûmeti mi veriyor?
- Utkan Kocatürk — Tabii, İstanbul Hükûmeti veriyor.

¹⁶ Atatürk'ün askerlikten ve resmî görevinden istifası üzerine Üçüncü Ordu Müfettiş Vekilliğine İstanbul Hükûmeti tarafından 20 Temmuz 1919'da -XV. Kolordu Komutanlığı da uhdesinde kalmak üzere- ek görevle Kâzım Karabekir tayin edilmiştir.

- İsmet İnönü — O da geliyor, orda: “Ben ve ordum emrinizdeyiz!” diyor. Bu safhayı ya biliyor, ya bilmiyor İstanbul Hükûmeti.. Herhalde bilmiyor..
- Utkan Kocatürk — Bilmiyor, muhakkak bilmiyor.. Bilse, olmaz.
- İsmet İnönü — Bilmiyor.. Zaten Atatürk hayret içinde kalmıştı. “Böyle yaptı!” dedi “Karabekir”. “Mükemmel birşey!” dedi. Sonra, Karabekir’e, “İsmet burdadır” diye telgraf çekti kendisi¹⁷. İşte o günlerde o... Bana anlattı... Ondan sonra, ben Ankara’ya geldikten sonra Karabekir de tebrik etti beni, “Aman yetiştin, geldin!” diye¹⁸.
- Utkan Kocatürk — Sayın Paşam, başlangıçta Millî Mücadeleye karşı çekingen davranan bazı kimselerin, daha sonra Anadolu’ya geçerek Atatürk’le beraber aşkla çalıştıklarını görüyoruz.. Bunların başlangıçtaki bu tutumları, Anadolu’daki gerçek havayı bilmemek dolayısıyla bir kabahat sayılabilir mi? Yani, bilmiyorlar havayı...
- İsmet İnönü — Hiç! hiç! İtimat etmiyorlar.. Herkes.. Yani Atatürk’ün bu geniş yürekliliğini gösterir. Ayrılmışlar.. İstanbul Hükûmeti ile mücadele ediyorlar, bir kısım insanlar İstanbul Hükûmeti ile beraber çalışıyor... Onlar Hükûmette çalışmışken, Hükûmetten ayrıldıktan sonra onlarla beraber kaynaşp bir cephede beraber çalışmak, Atatürk’ün kuvvetlenmek için, bütün arkadaşları bir araya getirmek için gayretinin misali olarak söylenebilir. Nitekim sorudan da anlaşıldı, İşte Atatürk, devrimlere, büyük ıslahata başladığı zaman, eski arkadaşları beraber olsunlar ve Atatürk’ü aşırı

¹⁷ Ankara’dan samimi selâmlar göndererek gözlerinden öperim.

20.1.1920

Miralay İsmet — Mustafa Kemal

(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 426)

¹⁸ Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinc ve İsmet Beyc

Ankara’dan gelen samimî selâmları pek azım meserretle karşılarım. İsmet Bey, Rauf Bey’in yerine geldi ise sevincim daha azım olacaktır. Arz-ı tazimat cyelerim.

21.1.1920

Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa’nın cevabı:

İsmet Bey, en nazik ve mühim bir devreye girdiğimizi nazar-ı dikkate alarak bizi kıymettar mesaisinden müstefid etmek ve bu devrenin inkişafına kadar Heyet-i Temsiliye’de bulunmak üzere gelmiştir. Cümleten gözlerinizden öperiz.

(Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 426)

Mustafa Kemal

hareketlerden alıkoymağa çalışsınlar.. Böyle bir fikirle başladı... Terakkiperver Fırkası'nın falan esası böyle bir fikirden başlar. Biraraya gelelim, Atatürk aşırı bir takım şeyler yapıyor, daha ne yapacağı belli değil, bunlara karşı bir mukabil kuvvet, kontur pua¹⁹ olsun diye bir teşebbüs...

Utkan Kocatürk — Düşündüler?..

İsmet İnönü — Teşebbüs.. Bu teşebbüsü tahakkuk ettirmek için Fevzi Paşa ve İnönü, böyle bir tertibe girmede. Yani hatıralarım var, şey etmiyorum ben..

Utkan Kocatürk — Hayır şimdi Paşam, birçok hadisenin içinde bulundunuz. Yani tekzip veya teyit etmek kudretindediniz..

İsmet İnönü — Hayır! Bir çok insanların şeyinde.. kimsenin aleyhinde bulunmak istemiyorum.. Gitmiş olanların... Hatta Atatürk'le dargın olarak ayrılmış olanları bile, Atatürk'ten ayrıldıktan sonra tekrar cemiyete sokmak için gayret sarfettim. Onun için yazamıyorum, hatırat yazmama bir büyük mâni de bu benim! Nasıl inkişaf etti, her birinde ne tekâmül oldu, aramızda ne ihtilâflar oldu, bilinmesinde fayda görmüyorum. Ve Milli Mücadele'nin dar zamanlarında hizmet etmiş olan insanların değerleri, hakları olan ölçüde mahfuz kalsın, istiyorum. Bunun için fazla tafsilâta giremiyorum.

AN INTERVIEW WITH İSMET İNÖNÜ

The article presents the text of an interview held in 1973 with İnönü on Atatürk, the War of Independence and recent Turkish history.

¹⁹ contre-poids (kontur pua): karşı denge.